

Kosova Türk Topluluğunun Siyasi Entegrasyonu

Esin MUZBEG*

ÖZET

Kosova, Birleşmiş Milletler Özel Elçisi Marti Ahtisari tarafından hazırlanan çözüm planının öngördüğü çerçevede kendi Anayasasını oluşturmuş ve yeni bir devlet inşa etmeye başlamıştır. Bu yeni devlette, siyasi örgütlenmeler, bu plan çerçevesinde oluşturulan mevzuata uygun olarak şekillenmiştir. Bu şekillenme etnik odaklı siyasi yapılanmalara sadece olanak tanımamış neredeyse zorunlu hale getirmiştir. Dolayısıyla bu koşullar altındaki siyasi alan içinde örgütlenen Kosova Türk topluluğu da kendi siyasi partilerini kurmuştur. Kosova Anayasası başta olmak üzere ilgili mevzuat Kosova'da etnik topluluk haklarını garanti altına almış ve siyasi temsil açısından bazı pozitif ayrımcılıklar tanımıştır. Bu pozitif ayrımcılıklar sayesinde Kosova'daki Türk topluluğunun çoğunluk toplumuna ve Kosova kurumlarına entegre olması konusunda çok önemli bir rol oynamıştır. Ancak ikilem yaratacak şekilde, bahse konu pozitif ayrımcılıklar, Türk topluluğu için ayrı bir siyasal mücadele alanı da yaratmıştır. Böylece Türk topluluğunun kurmuş olduğu siyasi partiler, bu alanda siyasal mücadelesini sürdürüp, çoğunluğun siyasal alanından ve siyasal gündeminden daha kopuk bir şekilde hareket etmiştir. Böylece entegrasyon konusunda varılanın ötesine geçme iradesini gösterememiş ve entegrasyon süreci belli bir seviyeye geldikten sonra durağanlaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kosova, Türk topluluğu, siyasi entegrasyon, pozitif ayrımcılık, Kosova toplumu.

Political integration of Kosovo Turkish Community

ABSTRACT

Kosova has established its Constitution based on the settlement plan prepared by United Nations Special Envoy Marti Ahtisaari and started to build its new state. In this new state, political organizations have also established itself in line with the legislation created according to this plan. Such organizational environment, besides creating an opportunity, it nearly necessitated ethnic-based political organizations. Thereby, Kosovo Turkish community has also established its political parties under aforesaid circumstances. Primarily, the Kosovo Constitution and subsequently the respective legislation has guaranteed ethnic community rights in Kosovo and recognized certain positive discrimination provisions in terms of political representation. These positive discriminations has played a great role for the Kosovo Turkish community in terms of their integration into Kosovo society in general and to Kosovo institutions. However, by also resulting to a dilemma, the said positive discriminations has also created a separate field of political struggle for Turkish community. Thus, political parties established by Turkish community has maintained its struggle within this field and consequently has been disconnected from the political arena and political agenda of the majority. As a result, it failed to move beyond already reached integration and as such, this integration has stagnated after reaching certain level.

Keywords: Kosovo, Turkish Community, political integration, positive discrimination, Kosovo society.

---

* Yazar, Kosova'da "Hasan Prishtina" Prishtine Üniversitesi doktora öğrencisi ve Paradigma Araştırma Merkezi Başkanıdır.

Giriş

Kosova'daki siyasi örgütlenmeler ve bu örgütlenmeler için çizilen mevzuat çerçevesi etnik odaklı siyasi yapılanmalara olanak tanımaktadır. Bu siyasi alan içinde örgütlenen Kosova Türk topluluğu da kendi siyasi partilerini kurmuştur. Kosova Anayasası 3. Maddesinde Kosova'yı çok etnikli olarak tanımlamaktadır. İlk okumada bu tanımlama ile Kosova'daki etnik topluluklara ve onların haklarının korunmasına özel bir önem verildiğini göstermektedir. Ancak gerek anayasanın gerekse diğer ilgili mevzuatın etnik topluluklara açtığı siyasal alan, bu topluluklar için bir sınır çerçevesi de çizmektedir. Dolayısıyla topluluklar bu çizilen çerçeve içinde siyasi örgütlenmelerini gerçekleştirip, gene bu çerçeve içinde siyasi mücadelelerini vermektedirler. Topluluklar için çizilen bu çerçeve geniş çaplı bir entegrasyonunun önüne set çekmektedir.

Hâlihazırda Kosova'da iki Türk siyasi partisi faaliyetlerini sürdürmektedir. Kosova Anayasası diğer topluluklara olduğu gibi Kosova Türk topluluğuna da siyasi temsil hakları tanımakta ve bazı pozitif ayrımcılıklar sunmaktadır. Onunla sınırlı olmamakla birlikte, bu pozitif ayrımcılıklar sayesinde Türk topluluğu Kosova Parlamentosundan tutup da çeşitli devlet kurumlarında, bağımsız kurullarda, yargı organlarında ve memuriyet düzeylerinde temsil edilmektedir. Pozitif ayrımcılıklar sayesinde elde edilen bu temsil makamları, Kosova Türk topluluğunun inşa edilmekte olan Kosova devletine entegrasyonu konusunda büyük katkı sağlamıştır. Ancak pozitif ayrımcılığın, entegrasyon konusunda sağlamış olduğu bu katkı belirli bir seviyeye geldikten sonra durağanlaşmıştır. Aynı zamanda topluluklara kendi içlerinde mücadele edecekleri bir siyasal alan yaratmıştır. Dolayısıyla siyasal alandaki mücadele, topluluk içinde devam etmiştir ve çoğunlukla entegrasyon sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Bu durum Kosova'daki diğer toplulukların, genel olarak çoğunluk toplumuna katılmalarını engellemiş ve Kosova içinde çoğunluk toplumundan bağımsız başka siyasal alanlar yaratmıştır.

Bu çalışmada Kosova'daki Türk topluluğunun kurmuş olduğu siyasi partilerin profilleri ve entegrasyonu süreci bu bağlamda ele alınmakta ve Kosova toplumuna entegrasyonu konusu araştırılmaktadır. Araştırma kapsamında öncelikle, siyasi partilerin profilleri ve sayısal azınlıkta olan toplulukların çoğunluk toplumuna entegrasyonu konusunda bir çerçeve çizilecektir. Akabinde Türk partilerinin tüzükleri ve programları incelenerek, hangi siyasal parti profilinde örgütlendikleri ve çoğunluk toplumu ile entegrasyon konusunda neler öngördükleri değerlendirilecektir. Son olarak da siyasi parti liderleri ve üst düzey yöneticileri ile yapılan mülakatlarla Kosova'daki Türk partilerinin profilleri ortaya konup entegrasyon süreçleri tespit edilecektir.

I. SİYASİ PARTİLER ve KOSOVA'DA SİYASAL SİSTEMİN OLUŞUMU

Çoğulcu demokrasilerde siyasi partiler, halkın iktidarı kullanması için bir araçtır. Duverge'nin de tanımladığı üzere siyaset bilimi, iktidarın bilimidir; iktidar da yönetenler ile yönetilenlerin birbirinden ayrılmasıyla oluşur (Duverger: 20-21). Halk iktidarını siyasi partiler tarafından belirlenen adaylar üzerinden yaptığı seçim sonucu dolaylı olarak kullanır. Bu şekilde de yöneten ile yönetilen arasında bir başlangıç nokta oluşur. Seçimler aracılığıyla elde edilen demokrasilere, temsili demokrasi de denmektedir. Halkın, kendi adına iktidarı kullanacak olan temsilcilerini siyasi parti mekanizmaları üzerinden seçer. Siyasi partilerin varlık

sebeplerinden biri ve belki de en önemlisi halk adına iktidarı kullanacak olan parlamenterlerin seçimine aracılık yapmaktır.

Parti kavramı çok eski zamanlardan beri sosyal bilim terimi olarak kullanılmaktadır. Aristo'nun eserlerini tercüme edenler, Atina'daki karşıt sosyal grupları tanımlamak için parti kelimesini kullanmışlardır (Seiler: 12). İktidara karşıt olan bu sosyal gruplar partilerin ilk örneklerini de oluşturur. Ancak modern anlamda partilerin oluşumu Fransız Devriminden sonra meydana gelmiştir. Modern çağdaki partileri Weber, politik şirketler olarak tanımlamıştır (Seiler:127). Siyasi partiler, toplumdaki eksnlere, ideolojik duruşlara, sosyoekonomik yapılar, kültürel-etnik altyapılara göre şekillenmektedir. En bariz ayırım sağ ve sol eğilimli ve bunlara yakın merkez sağ veya merkez sol partileridir. Ancak bu çalışma kapsamında ele alınan Türk partilerinin ideolojik bir yönünün ortaya çıkmaması ve etnik odaklı bir parti profili çizmeleri nedeniyle parti profillerinin ideolojik ayrımlarına inilmeyecektir.

A. KOSOVA'DA SİYASİ PARTİLER VE YASAL ÇERÇEVE

Kosova'da siyasi partilerle ilgili kapsamlı ve bütünlüklü bir mevzuatın oluşturulması konusunda siyasi partiler arasında henüz bir mutabakat sağlanamamıştır. Siyasi partiler yasası ve seçim yasasındaki reformların sık sık dile gelmesine rağmen, siyasi partilerin kuruluşlarına ilişkin esaslar halen Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu - UNMIK tarafından çıkarılan 2004/11 sayılı düzenleme ve 03/L-073 sayılı Kosova Cumhuriyeti Genel Seçimler Yasası, 03/L072 sayılı Kosova Cumhuriyeti Yerel Seçimler Yasası ve Genel Seçimler Yasasında yapılan değişikliklere ilişkin 03/L-256 sayılı yasa ile düzenlenmektedir. Azınlık topluluklarının temsili ve hakları ise geniş bir biçimde Kosova Anayasasında özellikle de 64. Maddesinde tanımlanmıştır. Anayasanın bu maddesi esas alınarak, Genel Seçimler Yasasının 111. Maddesi etnik topluluk mensuplarının temsili konusundaki garanti yerleri düzenlenmektedir. Etnik topluluk parti kimliği ise deklarasyona bağlı olarak kabul edilmektedir. Yani bir siyasi partinin hangi etnik topluluk mensubunun çıkarlarını korumak üzere teşkilatlandığını ifade etmesiyle partinin etnik olarak yönelimi tespit edilmektedir. Bu pratik uygulama Kosova'da tüm partilerin etnik olarak işaretlenmesine veya tanımlanmasına yol açmaktadır. Merkez Seçim Komisyonu da partilerin etnik aidiyetini işaretlerken sorgulamada bu deklarasyonu esas almaktadır.

Kosova Meclisinde etnik topluluklara ayrılan sandalye sayısı toplamda 20'dir. Etnik topluluk partisi deklarasyonunda bulunan siyasi partiler, Parlamentoda sandalye paylaşımlarına dahil olabilmek için gerekli olan %5'lik oy barajından da muaf tutulmaktadır (Yasa no:03/L-073: madde:111).

Merkez Seçim Komisyonunun 23.12.2016 tarihinde güncellediği son siyasi partiler ve siyasi oluşumlar listesine göre Kosova'da toplamda 57 siyasi parti ve Mecliste temsil edilen 2 siyasi hareket yer almaktadır. Bu partilerin etnik mensubiyete göre dağılımı aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

siyasi oluşum	sayı
Arnavut	29

Boşnak	7
Türk	2
Karadađlı	2
Roman	2
Boşnak-Goran	1
Goran	4
Mısırlı (Kipti)	2
Ashkali	1
Sırp	8
Hırvat	1

Kaynak: Merkez Seçim komisyonu – Siyasi Partiler Kayıt Kütüğü (güncelleme: 23.12.2016).

Etnik toplulukları temsil amacıyla oluşmuş partilerin sayısı, çoğunluk olan Arnavut partilerinin sayısından bir fazladır. Temsil ettikleri topluluk nüfusları ile kıyaslandığında bu partileşme sayısı oldukça fazladır. Toplam Kosova nüfusunun yaklaşık %8'ini temsil eden etnik topluluk partileri, toplam partilerin %50.85'ini oluşturmaktadır. Nüfusun %92'sini temsil eden çoğunluk partileri ise toplam partilerin %49.15'ine tekabül etmektedir.

Bu dağılım etnik topluluk mensuplarının, çoğunluk partileri ile bir yarış içinde olmadıklarını, kendi etnik topluluğu içinde çizdikleri çerçevede liderlik yarışı yaptıklarını göstermektedir. Çünkü çoğunluk topluluğuna ait partiler ile bir yarış ve rekabet içinde olsalardı, ideolojik olarak birbirlerinden çok farklı olmayan bu partiler ortak çatıda toplanmayı stratejik bir hareket olarak görürlerdi. Ancak etnik toplulukların siyaseti, yasal çerçevede tanımlanmış pozitif ayrımcılık haklarına odaklandığından dolayı sayısal olarak da fazladır.

B. MEVZUATIN TOPLULUKLARA SAĞLADIĞI HAKLAR

Kosova Anayasası topluluk haklarının düzenlenmesini Milli Haklar ve Bunların Tanımlanışı başlığında detaylı bir biçimde ele almıştır. Anayasada etnik azınlık grupları, diğer azınlık grupları ile aynı çatı altında değerlendirilip şöyle bir tanımlama yapmakta ve özel haklar sunmaktadır: “Aynı milli veya etnik kimliğe; dilsel veya dini ya da Kosova’da mevcut gelenekselliğe sahip bir grubun mensupları topluluk olarak addedilip özel haklara sahiptirler” (Kosova Anayasası, 2008:Madde 57).

Anayasada ayrıca devletin sorumluluklarına ilişkin tanımlamalar da mevcuttur. Devlet, topluluk haklarını korumak bakımından şu taahhütlerde bulunmaktadır (Kosova Anayasası, 2008: Madde 58):

- hakların korunması için gerekli şartların temini ve desteklenmesi (finansal destek dâhil),
- hoşgörü ve diyalogun desteklenmesi,

- Ulusal, etnik, kültürel, dilsel veya dini kimliklerine karşı her türlü saldırı, şiddet, ayrımcılık, düşmanlık ve sair karşısında gerekli önlemlerin alınması,
- Topluluklar için, tam eşitliği sağlamak amacıyla ayrımcılık içermeyen tanıtım amaçlı düzenlemelerin yapılması,
- Dini ve kültürel mirasın korunması ve bu konuda özel önlemlerin alınması,
- Topluluk haklarını engellemeye çalışanlara karşı etkili eylemlerde bulunulması.

Devletin sorumluluklarının yanı sıra garanti altına alınan topluluk hakları şu şekilde sıralanmaktadır (Kosova Anayasası, 2008: madde 59):

- din, dil, gelenek ve kültürünü koruma ve yaşama hakkı
- resmi dillerden birinde tüm seviyelerde eğitim alma hakkı
- Ana okul, ilkokul ve lisede kendi dilinde eğitim hakkı (yasanın bu dilde eğitim verilmesine izin verdiği sürece sınıf açılması vs.)
- Özel eğitim kurumları kurma ve bunlar için kamu desteği alma hakkı
- Kamusal ve özel alanlarında kendi dillerini ve alfabelerini kullanma hakkı
- Belediye organları veya merkez yönetimin taşra teşkilatlarında kendi dillerinde yazılı ve sözlü iletişim kurma hakkı. (yasanın öngördüğü miktarda bir topluluğa sahip iseler topluluk mensupları bu hakka sahipler. Diller yasası bu hakkın kullanımına ilişkin yüzdeliği veya diğer şartları tanımlamaktadır.)
- Topluluk sembollerinin kullanımı
- İsimlerinin orijinal olarak yazılması
- Yerleşim yerleri ve sokak isimlerinin olması
- Kamu yayıncılığında kendi dillerinde pay
- Kendi medyalarını kurma ve kullanma hakkı
- Örgütlenme hakkı.

Anayasanın haricinde, Dillerin Kullanımına Dair Yasadaki düzenlemelere göz atmak gerekir. Kosova'da Dillerin Kullanımına Dair Yasanın 1.1 Maddesinde resmi ve hakça eşit dillerin Arnavutça ve Sırpça olduğunu düzenlemektedir. 1.2 maddede ise Türkçe, Boşnakça ve Romca'nın belediyeler düzeyinde bu yasaya uygun olarak resmi dil statüsünde kullanılabileceğini ifade etmektedir. Bu yasaya uygunluktan kast edilen, nüfusun belli yüzdelerine bağlı olarak verilen dillerin, resmi dil, kullanımdaki resmi dil ve geleneksel dil olarak kullanılabileceğine ilişkin düzenlemelerdir. Yasa Türkçe için bir istisna sağlayarak, Prizren'de sayısına bakılmaksızın Türkçe'nin resmi dil olduğu düzenlemesi yer almaktadır.

Her ne kadar yaptırım gücü olmasa da topluluk haklarını korumak maksadıyla Kosova Cumhurbaşkanlığına bağlı Topluluklar Danışma Kurulu bulunmaktadır. Tüm toplulukların temsil edildiği bir kurul Cumhurbaşkanına bağlı olarak çalışmaktadır. Üyeleri, topluluklara ait sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinden oluşur ve topluluklar ile hükümet arası iletişim

mekanizması oluşturma, hükümetin politik ve yasal hazırlıkları hakkında topluluklara önceden bilgi verme görevini görmektedir (Kosova Anayasası, 2008: Madde 60).

2008 Kosova Anayasasının 61. maddesi kamu kurumlarında çalışma ve temsil garantisi sağlarken, bir sonraki madde ile yapılan düzenlemeler, yerel yönetimlere özel bir ilgi ile eğilmiş ve daha detaylı düzenlemelerde bulunmuştur. Yerel yönetimlerde temsil ve topluluk haklarının kullanımı ile uygulanması belediye tüzüklerine bırakılmasına rağmen çerçevesi bizzat Anayasa tarafından çizilmiştir ve şu düzenlemelere (Kosova Anayasası, 2008: Madde 62) yer verilmiştir:

- Çoğunluğu teşkil etmedikleri bir belediyede, toplulukların nüfusu %10'un üzerinde ise belediye başkan yardımcılarında biri (topluluklardan sorumlu) bu topluluk mensuplarından seçilir.
- Bu makama seçilen, çoğunluk temsilcisi olamaz, topluluk temsilcilerinden seçimde en çok oy alan aday getirilir.
- Topluluklardan sorumlu başkan yardımcısı, topluluklar arası diyalogu gözetir ve belediyenin topluluk haklarına karşı olası icraatlarına yönelik itiraz ve şikâyetlerde bulunur. İtirazı belediye meclisine iletir. Meclisin düzenlemesini kâfi görmemesi durumunda doğrudan Anayasa Mahkemesine müracaat edebilir.

Topluluk mensuplarının temsil düzeyi devletin en üst organı olan Parlamentoda da pozitif ayrımcılık unsuru olarak yer almaktadır. 120 sandalyelik Kosova Parlamentosunda 20 yer Kosova'da çoğunluğu oluşturmayan topluluklara verilmiştir. Anayasaya göre açık seçimlerde mevcut kontenjan kadar üye çıkaramayan topluluklar en az şu temsile sahiptirler:

Sırp topluluğu 10; RAE olarak ifade edilen Roman, Aşkali ve Mısırlı (Kıpti) toplulukları 1+1+1, RAE'den en çok oy alan topluluğa +1 sandalye verilir; Boşnak topluluğu 3; Türk topluluğu 2; Goralı topluluğu 1. (Kosova Anayasası, 2008: Madde 64)

Meclisin yapısı hakkındaki düzenlemelerde topluluk mensuplarına 2 başkan yardımcısı koltuğu verilmektedir. Bunlardan biri Sırp topluluğuna; diğeri ise Sırp olmayan diğer topluluk mensuplarına aittir. (Kosova Anayasası, 2008: Madde 64).

Etnik temelli düzenlemeler devletin işletim sistemi ve karar mekanizmalarına da sirayet edecek şekilde yapılmıştır. Meclis komisyonlarında komisyon başkanı çoğunluk toplumundan ise her komisyonda en az bir başkan yardımcısı azınlık topluluklarından olur (Kosova Anayasası, 2008: Madde 77). Toplulukların hak ve çıkarlarını koruma ve gözetmeye ilişkin daimi bir komisyon bulunur. Anayasa tarafından özel olarak düzenlenen bu komisyonun, yasama yıllarına göre yapısal değişiklik göstermesi veya kaldırılması anayasada bir değişiklik yapılmadığı sürece mümkün değildir. Anayasada toplulukları ilgilendiren değişiklikler konusunda ise Meclisin 2/3 çoğunluğunun yanı sıra toplulukların da 2/3 çoğunluğu istenir. Topluluk Hak ve Çıkarları Komisyonu Meclisin daimi komisyonudur ve üyelerinin 1/3'i Mecliste grubu olan partilerden; 1/3'i Sırp topluluğundan; 1/3'i de diğer topluluk temsilcilerinden oluşur. Meclis başkan yardımcılarında herhangi birinin teklifi veya talebi üzerine Meclis komisyonlarındaki herhangi bir yasa topluluklar komisyonuna iletilir. Ve topluluklar komisyonu 2 hafta içinde görüş ve önerilerini sunar. Komisyon, topluluk hakları için zaruri gördüğü konularda kendisi de yasa teklifinde bulunabilir veya önlemler aldırabilir. Komisyon üyeleri bireysel görüşlerini de sunabilir (Kosova Anayasası, 2008: Madde 78).

Topluluk hak ve çıkarlarını düzenleyen veya topluluklar açısından önemli görülen yasaların kabulü veya değiştirilmesi için Meclis'in salt çoğunluğunun yanı sıra etnik topluluklara ayrılan milletvekillerinin de çoğunluğunun oyu aranmaktadır. İlgili görülen ve anayasada atıfta bulunulan yasalardan bazıları şunlardır: Topluluk haklarını düzenleyen yasalar, dil yasası, kültürel mirasın korunması yasası, dini özgürlükler yasası, eğitim yasası, semboller ve onların kullanımı yasası. Topluluk mensupları için pozitif bir ayrımcılık içeren bu yasaların hiçbiri referanduma götürülemez. (Kosova Anayasası, 2008: Madde 81).

Toplulukların devletin karar alma ve yönetim mekanizmalarında temsili konusunda yürütme organı için de düzenlemeler yapılmıştır. Çoğunluk toplumunun siyasi partilerinin tek başına iktidara muktedir olmaları durumunda bile hükümette sayısal olarak azınlık toplumlarına ayrılan sandalyeler mevcuttur. Bu rezerv sandalyeler, koalisyon hükümetlerinin de doğal ortaklarıdır. Hükümette en az bir bakan Sırp ve en az bir bakan Sırp olmayan topluluklara aittir. Hükümetin 12'den fazla bakanlıktan oluşması durumunda, çoğunluk olmayan toplumu temsil eden bir bakanlık daha tahsis edilir. Bakan yardımcıları da bu kontenjanlardan yararlanmaktadır. Hükümette en az 2 bakan yardımcısı Sırp ve 2 bakan yardımcısı Sırp olmayan topluluklara aittir. Hükümetin 12'den çok bakana sahip olması durumunda ise ilave birer bakan yardımcısı Sırp ve Sırp olmayan topluluklarına tahsis edilir. (Kosova Anayasası, 2008: Madde 96).

Yasama ve yürütmenin haricinde yargı organlarında da sayısal olarak azınlık olan topluluklara ayrılan kontenjanlar mevcuttur. Kosova Yüksek Mahkemesinde 3 yargıçtan az olmamak kaydı ile toplam yargıçların en az %15'i; diğer tüm mahkemelerde de 2 yargıçtan az olmamak kaydıyla toplam yargıçların en az %15'i etnik topluluk mensuplarına ayrılmıştır. (Kosova Anayasası, 2008: Madde 103).

Yargı denetimini sağlayan ve 13 üyeli Kosova Yargı Konseyinin de 4 üyesi azınlık topluluklarına ayrılmıştır. 4 üyeden ikisi Sırp, ikisi de diğer etnik topluluk mensuplarına aittir. (Kosova Anayasası, 2008: Madde 108).

Bu kontenjan uygulamaları Anayasa Mahkemesi için de geçerlidir. 9 üyelik Anayasa Mahkemesinin 2 üyesi çoğunluk olmayan topluluklara aittir. (Kosova Anayasası, 2008: Madde 114).

Güvenlik güçleri konusunda da diğer kamu kurumlarında olduğu gibi sayısal bir rakamın verilmemesine rağmen Kosova güvenlik güçlerinin Kosova'nın etnik çok yapılığını yansıttığı (Kosova Anayasası, 2008: Madde 126); keza Kosova polis teşkilatı için de Kosova polisinin, Kosova'nın etnik çok yapılığını yansıttığı ve özellikle ilgili belediyelerde etnik toplulukların temsili mümkün olan en yüksek derecede temin edildiği ibareleri yer almaktadır (Kosova Anayasası, 2008: Madde 128).

Kosova Anayasası demokrasi açısından önemli gördüğü seçim komisyonu için de etnik topluluk temsili garanti altına almıştır. Anayasanın (2008) 139. Maddesine göre 11 üyelik Merkez Seçim Komisyonunun 1 üyesi Sırp; 3 üyesi de diğer etnik topluluklara ait olduğunu düzenlemektedir.

Son olarak etnik toplulukların belirleyici konumlanışını değerlendirebilmek amacıyla Anayasa değişikliklerinde verilen role değinmek gerekir. Anayasa değişikliği, milletvekillerinin 2/3 çoğunluğu ile gerçekleşir. Ancak Kosova Anayasasındaki bir değişiklik

için parlamentonun 2/3 çoğunluğunun yanı sıra, parlamentoda topluluklara ayrılan milletvekillerinin de 2/3 çoğunluğu aranır. (Kosova Anayasası, 2008: Madde 144).

II. KOSOVA TÜRK TOPLULUĞU SİYASİ PARTİLERİNİN PROFİLLERİ

Kosova'da Türk topluluğu iki siyasi parti ile temsil edilmektedir: Kosova Demokratik Türk Partisi (KDTP) ve Kosova Türk Adalet Partisi (KTAP). Ancak 2001 parlamento seçimlerinden bu yana Kosova Parlamentosunda, Kosova Türklerini temsil eden siyasi parti sadece KDTP olmuştur. Bugün de KDTP Kosova Parlamentosunda iki milletvekili ile temsil edilmekte, Kosova hükümetinde de Sırp olmayan topluluklara ayrılan bakanlık KDTP tarafından kullanılmaktadır. Dolayısıyla 1990 yılından itibaren varlığını sürdürmekte olan eski adıyla Türk Demokratik Birliği TDB, bugünkü KDTP, ana akım siyasi partiyi oluşturmaktadır.

Öte yandan KDTP'nin içindeki muhalefet ve muhalefetin dışavurumu zaman zaman Türk toplumunda yeni bir partinin oluşumuna sebebiyet vermiştir. Bu bir dönem Kosova Türk Birliği KTB, bugünlerde de Kosova Türk Adalet Partisinin (KTAP) kurulmasına neden olmuştur. Ancak yeni parti ideolojik veya siyasi profil farklılığı sebebiyle değil tamamen parti içi muhalefetin, parti yönetiminde yer bulamaması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Her iki örnekte de bu bariz bir şekilde görülmüştür. Partilerin tüzükleri ve programları incelendiğinde ideolojik bir farkın olmadığı açıkça tespit edilebilmektedir. Dolayısıyla seçimlere ve temsile de yansıdığı üzere KDTP, Kosova Türklerinin ana akım partisi olmaya devam etmektedir. Bunun yanı sıra faaliyetini sürdüren KTAP yer almaktadır. Tüzükte normatif düzenlemelerin ötesinde amaç ve misyona ilişkin ibareler ve siyasi program ve hedefler açısından iki parti de benzerlik göstermektedir.

Dolayısıyla Kosova'daki Türk topluluğunun oluşturduğu siyasi partilerin ortak bir zeminden beslendiği ve aşağı yukarı aynı profili izledikleri değerlendirilebilir. KTAP Genel Başkanı, Şube Başkanları ve yönetimdeki üst düzey yöneticilerin çoğunun KDTP'de de siyaset yapmaları bu ortak ideolojik zeminin bir göstergesidir. Keza KTAP Tüzüğü'nün 51. Maddesinde başka bir parti ile birleşme konusunun düzenlenmesi, parti kurmaylarının uygun şartlar altında ana çatıda başka bir partiyle bir araya gelmeye hazır olduğunun altyapısını hazırladığı görülmektedir.

Kosova'daki Türk siyasi partilerinin profilleri incelendiğinde merkez sağ eğilimli oldukları değerlendirilmektedir. Ancak ne tüzüklerinde ne de programlarında bu konuda detaylı bir açıklama vardır. KDTP kendi programında çoğulcu ve liberal bir parti olduğunu ifade etmektedir. KTAP belgelerinde ise parti profili konusunda bir ibare yer almamaktadır. Ancak gerek siyasilerin ifadeleri gerekse tüzük ve programlarında vurguladıkları konular, içerik analizine tabi tutularak partilerin siyasi profilleri daha net olarak tespit edilmektedir.

A. Kosova Demokratik Türk Partisi (KDTP):

Kosova Demokratik Türk Partisi (KDTP) Programının Üçüncü Kısımında, partinin liberal bir siyasi profili benimsediği belirtilmektedir. Ancak parti profili konusunda detaylı başka bir tanımlama yoktur.

KDTP tüzüğü ve programı içerik analizine tabi tutulup, parti kurmaylarıyla yapılan mülakatlar sonucu partinin profili ve odaklandığı değerler daha net bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Bu profili sayısal olarak ortaya koyabilmek amacıyla tüzük ve program metinlerinde şu başlıklara yapılan vurgular dikkate alınmıştır:

- Kosova'nın çok etnikli yapısına olan vurgu
- Türk toplumunun eğitim, kültür, din, gelenek ve diğer değerlerinin korunmasına yapılan vurgu
- Türk dilinin korunması ve geliştirilmesine yapılan vurgu
- Çoğulcu demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi genel demokratik değerlere yapılan vurgu
- Kosova'nın üniter yapısı, egemenliği gibi genel değerlerin yüceltilmesine yapılan vurgu
- Türkiye ile ilişkilere yapılan vurgu

KDTP Tüzüğü ve Programı incelenerek, öne çıkarılan kodlara yapılan vurgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

KDTP	Çok etnikli yapıya vurgu	Türk kimliği eğitimi, kültürü, dini değerleri ve diğer konular	Türkçe dil konusu	Genel demokratik değerler	Kosova genel değerleri	Türkiye ile işbirliği vurgusu
TÜZÜK	1	5	2	4	2	
PROGRAM	2	19	7	12	17	9
TOPLAM	3	24	9	16	19	9

Tablo 1: KDTP tüzük ve programında partinin profiline ve değerlere yapılan temel vurgular

Elde edilen sonuçlara göre KDTP, tüzüğünün 2. Maddesinde çoğulcu, çok etnikli ve çok kültürlü Kosova yapısının ön planda tutulması yönünde çalışan bir parti olduğunu vurgulamaktadır. Üyelik konusunda bir kısıtlama getirmemekle birlikte, farklılıklara bir çağrı da yapmamaktadır. Ancak parti içi iletişimin, belgelerin ve kitleye karşı kendini sunum dilinin Türkçe olması, Türklere yönelik bir siyasi oluşumun olduğunu gözler önüne sermektedir. Öte yandan tüzüğünde ve programında iki ayrı yerde Kosova'nın çok etnik yapılı vurgusu yer almaktadır.

Türk kimliğinin korunması, eğitimi, kültürü, dini değerleri gibi değerlere yapılan vurgular ise çok daha fazladır. Bu konulara tüzükte en az 5, programda ise 19 yerde değinilmektedir.

KDTP Türk dilinin resmîyeti ve kullanımını konusuna da ayrı bir önem vermektedir.

Türkçe'nin kullanımını konusunda, Kosova'da çizilen yasal çerçeveye uyum ve bu konudaki mücadeleler hususu tüzükte 2, programda ise 7 defa zikredilmektedir.

Demokratik değerlerdeki uluslararası standartlar ve genel kabul görmüş demokratik değerler KDTP'nin tüzük ve programında ele alınan konular arasında yer almaktadır. Çoğulcu demokratik haklar, insan hakları, hukukun üstünlüğü, eşitlik gibi konulara yapılan vurgular

tüzükte 4 defa dile getirilmiş iken, programda 12 defa zikredilmektedir. KDTP iç mevzuatında ayrıca yeni Kosova devletinin inşa sürecindeki değerler de ele alınmış ve tüzükte 2 programda ise 17 defa atıfta bulunulmuştur. Türkiye ile işbirliği hususu ve bu konuda KDTP'ye düşen rol parti programında 9 defa ele alınmıştır.

Tüzük ve programda da görüldüğü üzere KDTP'nin Türk toplumuna yönelik etnik bir parti olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Kosova toplumuna entegrasyon konusuna da açık olduğu ve gerek genel demokratik değerler, gerekse Kosova değerlerine sahip çıkışı önem arz etmektedir.

Siyasi parti kurmaylarıyla yapılan mülakatlar da bu tabloyu doğrulamaktadır. Mülakata katılan tüm yetkililer, partinin etnik bir parti olduğunu ifade etmekte ancak bunun yanı sıra sağ bir eğilim gösterdiği de görülmektedir. KDTP'nin etnik bir parti kimliğinden sonra en güçlü yanı şehirli bir parti oluşu, akabinde de muhafazakâr yönü ön plana çıkmaktadır.

B. Kosova Türk Adalet Partisi (KTAP):

Kosova Türk Adalet Partisi (KTAP) ile Kosova Demokratik Türk Partisi (KDTP) arasında ideolojik olarak bir fark görülmemektedir. KTAP, tüm etnik topluluklara açık olduğunu tüzüğünde daha net bir dille ifade etmektedir. Parti yönelimi ve profili konusunda ise açık bir ibare bulunmamaktadır. Ancak KTAP tüzüğü ve programı içerik analizine tabi tutulup, parti kurmaylarıyla yapılan mülakatlar sonucu partinin profili ve odaklandığı değerlerin KDTP'den çok farklı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Keza parti yetkilileri, bir siyasal tıkanma nedeniyle aynı değerler üzerinden yeni bir oluşuma gittiklerini ifade etmektedirler.

KDTP'de olduğu gibi KTAP'nın tüzük ve programında da aşağıdaki önermeler dikkate alınarak içerik analizi yapılmıştır.

- Kosova'nın çok etnikli yapısına olan vurgu
- Türk toplumunun eğitim, kültür, din, gelenek ve diğer değerlerinin korunmasına yapılan vurgu
- Türk dilinin korunması ve geliştirilmesine yapılan vurgu
- Çoğulcu demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi genel demokratik değerlere yapılan vurgu
- Kosova'nın üniter yapısı, egemenliği gibi genel değerlerin yüceltilmesine yapılan vurgu
- Türkiye ile ilişkilere yapılan vurgu

KTAP Tüzüğü ve Programı incelenerek, öne çıkarılan kodlara yapılan vurgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

KTAP	Çok etnikli yapıya vurgu	Türk kimliği eğitimi, kültürü, dini değerleri ve diğer konular	Türkçe dil konusu	Genel demokratik değerler	Kosova genel değerleri	Türkiye ile işbirliği vurgusu
Tüzük	1	3	1	5	4	

Program	3	15	4	5	10	5
TOPLAM	4	18	5	10	14	5

Tablo 2: KTAP tüzük ve programında partinin profiline ve değerlere yapılan temel vurgular

Yapılan inceleme sonucunda KTAP tüzüğünün birinci maddesinde etnik kökenine, gelenek ve göreneklerine bakılmaksızın herkese açık olan bir parti olduğu ibaresi yer almaktadır. Bunun haricinde KDTP’de de olduğu gibi çok etnikli yapıya yönelik bir vurgu sadece parti programında rastlanmaktadır. Türk kimliğinin yanı sıra eğitim, kültür ve dini değerlerin korunması hususundaki vurgular ise daha belirgindir. Bu konulara parti tüzüğünde 3, parti programında ise 15 defa atıfta bulunmaktadır. Öte yandan Türkçe konusu da Türk topluluğu için hassasiyet arz eden konulardan biri olduğu ortaya çıkmıştır. KTAP tüzüğünde bir, programında da 4 defa Türk dilinin kullanımı ve resmi düzeyde tanınması hususlarına değinilmiştir.

Çoğulcu demokratik haklar, insan hakları, hukukun üstünlüğü, eşitlik gibi genel demokratik değerlere yapılan atıflar, KTAP tüzüğünde ve programında 5’er defa dile getirilmiştir. İnşa edilmekte olan yeni Kosova toplumuna özgü Kosova’nın bütünlüğü, üniter yapısı, bağımsızlığı ve egemenliği gibi değerler ise parti tüzüğünde 4, programında ise 10 defa zikredilmiştir. Uluslararası ilişkiler açısından veya Türk topluluğunun göreceği köprü rolü açısından Türkiye ile temaslar KTAP’nın programında 5 ayrı yerde ifade edilmektedir.

KTAP’ın tüzük ve programı incelendiğinde etnik temelli bir parti olduğu görülmektedir. Parti yöneticileri ile yapılan mülakatlar da bunu doğrulamaktadır. Ancak partinin entegrasyon konusuna açık olduğu ve hatta bunu talep ettiği de görülmektedir.

C. Türk Topluluk Partilerinin Genel Özellikleri ve Profilleri

Kosova’daki mevzuatın tanıdığı çerçevede Türk topluluğu da siyasi örgütlenmelerini etnik temelli yapmıştır. Parti sembollerinde Türk bayrağında yer alan kırmızı ve beyaz renkler ve hilal kullanılmıştır. Partiler diğer etnik topluluklara da açık olmasına rağmen, yönetim mekanizmaları açısından Türk odaklıdır. İletişim dili ve belgeler Türkçe düzenlenmekte, yasal zorunluluğu olan hallerde ulusal düzeyde olan resmi dil Arnavutça kullanılmaktadır.

Kosova’daki Türk partilerinin varlık sebebi 3 temel misyona dayandırılmaktadır. Birincisi, Kosova Türk topluluğunun değerlerinin temsil edilmesi. Bu değerler açısından da ön plana çıkan Türk dilinin korunmasıdır. Çünkü çoğunluk toplumuyla kültürel ve geleneksel bağlar itibarıyla entegre olan Türk topluluğunu ayırt edici özelliği dildir. İkinci bir özellik Kosovalılık bilincidir. Kosova Türk topluluğunun etnik olarak Türk kökenli olmasıyla birlikte ikinci bir vatani bulunmamaktadır. Türkiye ile Türk kökenli olmanın yanı sıra bir memleket aidiyeti ilişkisi bulunmamaktadır. Çünkü Kosovalı Türkler, yüzlerce yıl önce Osmanlı’nın iskan politikaları ile bu bölgelere yerleşmiş olduklarını düşünmektedirler. Dolayısıyla getirildikleri yerler ile memleket ilişkileri kopmuştur. Daha sonra Kosova’dan Türkiye’ye göç eden Kosovalıların, Kosova ile bu bağlamda bir memleket ilişkisi bulunmaktadır. Üçüncüsü de biraz önce değindiğimiz sebepler nedeniyle Kosova ile Türkiye arasında kültürel, geleneksel ilişkilerde özel bir bağa sahip olması nedeniyle iki ülke ilişkilerinde bir köprü misyonunu taşımaktadır.

Öte yandan gerek parti tüzüğü ve programında, gerekse parti yöneticileri ile yapılan mülakatlarda bariz bir biçimde partilerin profillerinin sağ veya sol partisi olduğunu tespit etmeye yarayacak veriler bulunmamaktadır. Hatta parti yöneticileri, ideolojik bir yönelimin olmadığını, çoğulcu demokratik değerlerin esas alındığını dile getirmektedirler. Çünkü parti programlarında gerek sosyal politikalar, gerekse ekonomik ve kültür politikaları açısından yeterince açık ifade edilmiş politikalar söz konusu değildir. Bu belirsizliğe rağmen, KDTP programının parti profili ve yapılanmasını düzenleyen 3. Kısımında partiyi liberal olarak tanımlamaktadır. Her iki parti de, ideolojik olarak bir deklarasyonunun olmamasına rağmen merkez sağ olarak değerlendirilebilir. Netice itibariyle Kosova'daki Türk partilerinin tüzükleri ve programları ışığında ve parti yöneticileri ile yapılan mülakatlar sonucunda hitap ettikleri ve örgütlendikleri popülasyon açısından etnik, örgütlenmedeki demografik yapı itibariyle şehirli, kültürel mirasın ve dini geleneklerin korunması açısından muhafazakar, ekonomi politikaları açısından da liberal bir yapılanma içinde olduğu tespit edilmektedir.

III. KOSOVA TÜRK TOPLULUĞU SİYASİ PARTİLERİNİN ENTEGRASYON SÜREÇLERİ

Kosova'daki Türk siyasi parti yöneticileri Kosova Türklerinin, çoğunluk toplumuna ve kurumlarına entegre olduğunu dile getirmekte ancak bu sürecin tamamlanmadığını ve gerek mevzuatın uygulanması gerekse çoğunluk toplumunun tutumları nedeniyle belli bir noktadan sonra yavaşladığını dile getirmektedir. Öte yandan entegrasyondan kast edilen daha çok 1999 sonrası yeni Kosova gerçeğinde oluşan kurumlara entegrasyon sürecidir. Bunun haricinde Kosova'daki Türk topluluğu bu topraklara sonradan gelen ve entegrasyon sorunu yaşayan bir topluluk değildir. Ayrıştırıcı da olmadığı için yüzlerce yıl bu toplumla entegre bir biçimde toplumsal hayatlarını sürdürmektedirler.

A. Kosova Türk Topluluğunun, Kosova Toplumuna ve Kurumlarına Entegrasyonu

Kosovalı Türk siyasiler, Kosova Türk topluluğunun, çoğunluk toplumuna entegre olup olmadığına ilişkin konuyu genelde entegrasyonun olumlu bir şekilde ilerlediği yönünde değerlendirmişlerdir. Hatta Türk topluluğu en iyi entegre olan topluluklardan birini temsil etmektedir. Kosovalı Türklerin, Kosova'yı birincil vatan olarak kabul etmeleri, Kosova bayrağını benimsemeleri, siyasi partinin de uzun zamandır hükümette yer alması ve Kosova devlet kurumlarına kadro atamaları yapması entegrasyonun bir kanıtı olarak sunulmaktadır. Bu parametreler ışığında asimile olmadan en iyi entegre olan topluluk olarak sunulmaktadır.

Kosova'nın sadece etnik olarak değil, değer yargıları itibariyle de homojen olmadığı gerçeğinden hareket eden siyasilerin bir kısmı entegrasyonun çift yönlü olduğunu da öne sürmektedir. Bu görüşü paylaşanlar, Kosova Türklerinin oluşturduğu partilerin etnik odaklı parti olmasına rağmen diğer etnik topluluklara da açıktır ve bu durumda diğer etnik toplulukların Kosova Türkleri ile entegre bir biçimde hareket ettiklerini ileri sürmektedirler. Örneğin Türklerin sayısal olarak az olduğu ve Türk partilerinin küçük şubelerinde özellikle şehirli kimliği üzerinden çoğunluk olan Arnavut toplumu mensuplarının da partide görev aldıklarını ve Türk toplumuna entegre olduklarını dile getirmektedirler. Bu durumda her iki taraf kendi etnik kökeni, dolayısıyla milli mensubiyetini koruyarak birbirine entegre olmayı başarmışlardır.

Entegrasyon konusunda sunulan en iyi örneklerden biri ise Türkler açısından Kosova'daki eğitim sistemidir. Gerek müfredat, gerekse yönetim yapısı ve eğitim uygulamaları bu entegrasyonu güçlendirmektedir. Zaman zaman teknik sorunların yaşanmasına rağmen, Türk dilinde yapılan eğitim Kosova müfredatına entegre bir halde devam etmekte sorunlar sistem içinde irdelenmektedir. Bu açıdan Türk topluluğunun kendi değerlerinden bir şey kaybetmeden Kosova eğitim sistemine entegre olduğu ifade edilmektedir.

Ancak asimilasyona yol açabilecek politikaların da varlığından söz edilmektedir. Azınlıkta olan toplumun çoğunluğa entegre edilmesiyle, ondan ayırt edici özelliklerinin giderilmesinin istenmesi halinde çoğunlukça asimilasyonun gerçekleşebileceği bu yüzden milli mensubiyetin ve Türkçe dilinin bir refleks olarak geliştiği ifade edilmektedir.

Kosova Türk topluluğunun, Kosova'yı ilgilendiren temel meselelerde her zaman çoğunlukla birlikte hareket ettiği dolayısıyla temel meseleleri algılamada da bir entegrasyonun yaşandığı kaydedilmektedir. Ancak Kosovalı Türklerin milli meselelerde korumacı olduğu ve Türk toplumunun özellikle Türk dilinin kullanımını hususlarında hassas olduğu görülmektedir.

Ancak bahse konu entegrasyonun belirli sınırlarının olduğu düşüncesi de hakimdir. Kosova Türk topluluğunun, Kosova'daki çoğunluk toplumu ile zaten doğal bir entegrasyonu bulunduğu; 1999 sonrasında inşa süreci başlayan yeni Kosova devletine ve bu devletin kurumlarına da bir entegrasyonun olduğu ancak burada birinci entegrasyon dalgasından sonra bir durağanlığın yaşandığı düşüncesi mevcuttur. Bir yandan Türk topluluğu milli hassasiyetler algısı altında korumacı bir entegrasyon politikası izlemekte, öte yandan çoğunluk toplumu, toplulukları Kosova'dan gayrı görmektedir. Dolayısıyla tam entegrasyona izin vermemektedir. Mevzuatın da etnik topluluk mensubiyetine göre temsil sağlaması nedeniyle kurumlarda etnik topluluklar arası uyum ve işbirliğinden söz edilebilir. Azınlıklara bahşedilmiş yerler tarzındaki bu unvansal yakıştırmalar entegrasyon için engel teşkil etmektedir. Çünkü bir mevkii işgal eden bir kişi Türk kimliği sebebiyle orada yer almaktadır ve bu bilinç hem o makamı işgal edende hem de onun karşısında duranda olduğu için entegrasyondan söz edilemez. Bu temsili makamlar konusunda yapılan pozitif ayrımcılıkları azınlık topluluğuna mensup siyasilerin pozisyon elde etme sebebiyle olumlu gördüğü, çoğunluk topluluğuna mensup siyasilerin ise etkisiz gördüğü değerlendirilmektedir.

Entegrasyonun sınırlı olduğunu düşünen siyasiler, çoğunluk toplumunun azınlığı tam entegre edip içine almak istemediğini, boşlukları doldurmak ve uluslararası camiaya pozitif bir imaj vermek için kullandığını öne sürmektedir. Bu nedenden dolayı Türk topluluğuna mensup siyasilerin, Kosova'daki meselelerin özünü oluşturan konulara ve derin siyasete dahil olamadığını ve yüzeysel kaldığını iddia etmektedir. Temsile ayrılan bu mevkiler için pazarlıkların topluluk içinde ve yüzeysel kaldığı değerlendirilmektedir.

B. Pozitif ayrımcılığın sağladığı imkanlar ve çizdiği çerçeve

Kosova'da etnik azınlık topluluklarına sağlanan pozitif ayrımcılık çerçevesinde elde edilen kamu görevlerinin hem etnik topluluk mensupları hem de çoğunluk tarafından hak edilip edilmediği tartışmalı olan 'verilmiş makamlar' olarak algılandığı kaydedilmektedir. Ancak bu pozitif ayrımcılıklar olmasaydı, etnik topluluk mensubiyeti ve kimliği de olmayacaktı. Dolayısıyla Türk topluluğunda pozitif ayrımcılığın mekanizma olarak korunması, bu mekanizmalar sayesinde pozisyon elde eden bireylerin iyi seçilmesi ve yoğun bir çaba sarf

etmesi gerektiği fikri hakimdir. Bu pozisyonların etkili bir biçimde kullanılması ve Kosova'nın geneline hizmet edecek bireylerin seçilmesi elzem bir öneme sahiptir.

Pozitif ayrımcılık mekanizmalarının Batı tarafından dayatılan bir model olması nedeniyle çoğu zaman çoğunluk toplumu tarafından farklı algılanmakta ve toplulukların temsiline önem verilmemektedir. Oysa bu mekanizmalar azınlıkların kendilerini güvende hissetmeleri ve temsil edilebilmeleri için zaruri mekanizmalardır.

1999 sonrasında azınlıkta olan toplulukların temsili için pozitif ayrımcılıklar zorunlu idi. Aksi takdirde bugünkü Kosova oluşamayacaktı. Zamanla topluluklar Kosova kurumlarına entegre olarak kendi varlıklarını koruma ve temsil etme imkanını buldular. Bu süreçte pozitif ayrımcılığın olumlu bir etkisi oldu. Ancak pozitif ayrımcılıklar, topluluk içinde mücadeleciler için dinamiklerin gelişmesini de engellediği görülmektedir. Zaten garanti altına alınmış pozisyonlardan bahsedilince, mücadele bunları kimin elde edeceğiyle ilgili bir boyut kazanıyor ve topluluk içinde bir sınır çizilmiş oluyor. Bu durumu aşmak için, sayısal azınlıkta olan topluluklar, kendi değerlerinin çoğunluk toplumu tarafından kabul gördüğüne ikna olması gerekiyor. Azınlık topluluklara ait değerlerin Kosova ulusal düzeyinde kabul görmesi ve ayrımcı politikalarla ve söylemlerle uzaklaşılması halinde, azınlık toplulukları da kendi kendine yarattıkları bu kabuktan çıkıp daha iyi bir entegrasyonu gerçekleştirebilirler. Azınlık toplulukların ayırt edici özelliği olan temel hakların herhangi bir şarta bağlanmadan kabul edilmesi, dil, tarih, kültür ve geleneklerine ait değerleri tehdit altında görmemesi ve kendi etnik topluluğunu temsil etmede bir sıkıntı görmemesi durumunda, pozitif ayrımcılık sağlayan mekanizmalara da ihtiyaç duyulmayacağı gibi entegrasyon süreçleri doğal yollarla gerçekleşecektir. Bu durumda da parti tüzükleri, programları ve ideolojik duruşları kişilerin siyaset yapmaları için tercih sebebi olabilir. Bu bağlamda bir azınlık topluluk mensubu, çoğunluğun oluşturduğu bir partide siyaset yapabileceği gibi, çoğunluk mensupları da topluluk partilerinde siyaset yapabilecektir. Bugüne kadar bu durum istisna haricinde meydana gelmemiştir.

Öte yandan bir nevi verilmiş haklar algısının bizzat Türk toplumu tarafından yaratıldığını düşünen siyasiler de var. Pozitif ayrımcılık sayesinde temsile ayrılmış olan makamlar için, topluluk içinde bir mücadelenin sürmesi nedeniyle, bu çerçevenin duvarları kalınlaşmıştır. Eğer Türk toplumu kazanılmış hakları, paylaşmak için bir mücadeleye girip bunun üzerine siyasetini temellendirmeseydi, temsili makamlar ile çok daha fazlası yapılabilir hatta bazı Türk bireyleri Arnavut partilerinde de siyaset yapabilirlerdi. Buna bir engel yok, ancak çok az istisna dışında Türk topluluğuna mensup bireyler, çoğunluk partilerinde siyasete dahil olmuşlardır. Bu durum da entegrasyonun gerektiği gibi gerçekleşmediğini, topluluk mensuplarının temsili haklar çerçevesinde kaldığını göstermektedir.

C. Uygun bir entegrasyon süreci için ne yapılması gerekir!

Uygun bir entegrasyon süreci için yasal mevzuatın çizdiği çerçeveye uyulması ve bu tarz örgütlenme kültürünün toplumun her kesimine yayılması gerekmektedir. Çok etnikli yapısı ile dikkat çeken Prizren kentinde, siyasi olarak şehirlilik üzerine temellenmiş olan partilerin olmamasına rağmen her partide mantalite olarak şehirliler ve köylülerin çekişmesi yaşanmaktadır. Siyasal alana yansıyan ve özellikle şehrin değerlerinin korunmasına yönelik tartışmalı konular açısından pek çok örnekte, Prizrenli Türk siyasilerin, şehirliler mantalitesindeki diğer parti siyasileri ile Meclis'te ortak hareket ettiklerini ifade etmektedirler. Bu örnek olumlu bir entegrasyon süreci ve işbirliği olarak sunulmaktadır.

1999 sonrasında temellenen yeni Kosova gerçeğinde karar vericiler ve siyasi uygulayıcılar, uluslararası camia mensupları ve yerel siyasetçiler toplulukların iç dinamiklerinden, taleplerinden ve temsil edilme iradelerinden pek haberdar değildi. Bu yüzden ilk başta hem koruma mekanizmaları konuldu hem de entegrasyonun ön koşulu olan karşılıklı bir etkileşim süreci yaşandı. Bu süreç içerisinde de entegrasyon bir nebze ilerledi. Ancak tam entegrasyondan bahsedebilmek için bunu ikinci bir dalga entegrasyon sürecinin izlemesi gerekir. Burada iki tarafa da görev düşüyor. Bir yandan çoğunluk bu değerlere açık olduğunu, azınlıkta olan topluluklara göstermesi gerekiyor; öte yandan azınlıkta olan topluluklar çoğunlukla demokratik ortamlarda bilgi ve kalitesi ile rekabet edebilirliğini kanıtlaması gerekir. Bu durumda Türk topluluğu da kendi dinamiklerini kabuğundan çıkacak şekilde geliştirmesi, daha iyi kadrolar yetiştirmesi, dil konusunda (gerek Kosova’da kullanılan diller gerekse uluslararası diller becerisi açısından) kendini geliştirmesi, dünyadaki gelişmeleri iyi okuyan ve Avrupa Birliği politikalarını takip eden kadroları yetiştirmesi gerekir ki bu yarış içinde kendi yerini bulabilsin. Diğer taraftan çoğunluk toplumu da azınlık toplulukların elde ettiği kadroları, siyaseten verilmiş yerler olarak değil, kendi yeteneği ile kazanılmış yerler olarak takdir etmesi gerekmektedir.

D. Topluluğun korumacı yaklaşımı ve ikinci dalga entegrasyon için yapılması gerekenler

Kosova’da toplulukların temsilini sağlayan pozitif ayrımcılıkların olmaması halinde asimilasyon sürecinin kaçınılmaz olacağı görüşü Türk topluluğu mensubu siyasilerin paylaştığı ortak bir kanı olarak ön plana çıkıyor. Ancak pozitif ayrımcılık mekanizmalarının düzgün bir şekilde kullanılamaması halinde de toplumun asimilasyona uğrayacağını düşünenler var. Eğer siyaset temsil makamları için kısır bir döngüde yapılırsa toplum entegrasyon süreçlerinden uzaklaşabilir uyarısı söz konusu.

Kosova’daki Türk topluluğunun, siyasal ve sivil alanda daha önce de var olduğu ve Türk topluluğunun kurucu unsur olması sebebiyle etkin olduğu görüşü dile getirilmektedir. 1999’dan sonraki Kosova’da temsil mekanizmaları daha net bir biçimde tanımlanmıştır. Kosova’daki Türklerin değerlerini koruma altına alan mevzuat da bu çerçevede oluşturulmuştur.

Asimilasyon ancak bir etnik topluluk mensuplarına, dil haklarının kısıtlanması, eğitim imkanının verilmemesi ve her türlü ayrımcılığa uğraması sonucu gerçekleşebilir. Kosova yasalarında bunun olmaması için düzenleme yapan ve dengeye oturtan bir sistem mevcuttur.

Türk topluluğu, Kosova’da çoğunluk olan Arnavut toplumu ile çok fazla ortaklıklara sahiptir. Kültürel kodlar, dini algılayışlar ve gelenekler birbiriyle ya aynıdır veya çok yakındır. Ayırt edici başat özellik dildir. Dolayısıyla Türk topluluğu dil konusunda son derece hassastır ve asimilasyona karşı dille ilgili özelliklerini koruma konusunda yoğun çaba sarf etmektedir.

Öte yandan Kosova Türk topluluğuna temsili hakların verildiği ancak bu mevkileri kullanan kişilerin sağladığı katkılarla Kosova toplumunda ve Kosova kurumlarında kalıcı bir yer edindiği belirtilmektedir. 2008 yılından itibaren Kosova hükümetinde Türklerin iktidar ortağı olduğu ve Kosova’nın kuruluş süreçlerine katkı sağladığı kaydedilmektedir. Kosova Türk toplumunun sağladığı bu katkıların, çoğunluk toplumu tarafından da algılanması ve takdir edilmesi gerekir. Bu yapıldıktan sonra 2. Dalga entegrasyon yaşanabilir.

Çoğunluk toplumunda homojen toplum yapısına, milli duygular üzerinden tek tipleşmeye ve çoğunluk tarafından Kosova’da üretilen yeni değerlere sahip çıkılmadıkça, azınlık toplumlarının daha fazla entegrasyonu sağlanamaz. İyi bir entegrasyon için, pozitif ayrımcılık sonucu veya kazanılmış hak olarak etnik toplulukların elde ettiği pozisyonlar ve haklar “bahşedilmiş haklar veya mevkiler” olarak görülmediği; etnik toplulukların da bu hakları ve mevkileri kötüye kullanmadığı durumlarda entegrasyon süreci daha sağlıklı bir biçimde işler. Etnik topluluklar yasal mevzuattan doğan hakları kötüye kullanmamalıdır. Örneğin Parlamentodaki bir komisyonda etnik topluluklar, Kosova’nın geneli için olumlu olan bir yasanın geçişini siyasi gündemler çerçevesinde bloke ederse bu hakkın kötüye kullanımı olur. Çoğunluk toplumunda da bunun olumsuz yansımaları oluşur. Örnek: Kosova’nın ordusunun oluşumu! Ancak Türk siyasiler bu konularda daima çoğunluk ile birlikte hareket ettiklerini ifade etmektedirler.

Pozitif ayrımcılık sağlayan parlamentoda etnik topluluk mensuplarına ayrıla sandalyeler, hükümette temsil garantisi ve yasa ile garanti altına alınmış bazı bağımsız kurul üyelikleri veya kamu kurumu temsillerinde ayrılan yerler ve kullanım mekanizmaları detaylı tanımlanmıştır ve doğru bir biçimde kullanılmaktadır. Ancak sivil hizmetler ve memuriyetlerde belli bir oranda topluluk mensubu olmasının öngörülmesine rağmen bu konuda çoğunluk tarafından kötüye kullanımlar da söz konusudur. Türk veya diğer bir azınlık grubuna ayrılan kontenjan yerine, çoğunluk mensubu kişiler istihdam edilmektedir ki bu da entegrasyonu olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun aşılması için hem çoğunluğun yasaya uyması gerekmektedir hem de azınlık topluluklarının eğitim ve dil becerilerini artırması ve çoğunluk toplumu ile rekabet edebilmesi önem arz etmektedir.

Çünkü Kosova’da sistem azınlıkta olan toplulukların katılımını öngören bir sistemdir. Bu da entegrasyonu desteklemektedir. Ancak uygulamalarda tikanıklıklar vardır. Çoğunluk toplumunun, azınlıkların yapıcı katkısını görmesi ve kontenjanlardan bağımsız olarak buna bir alan açması gerekmektedir.

Türk toplumu mensuplarının gördüğü en büyük sorun, Kosova’nın genel sorunu olan ekonomideki kalkınmışlık düzeyi, buna bağlı olarak istihdam ve işsizlik sorunları, yolsuzluk ve Avrupa Birliği’nden izole edilmiş bir toplum olmasıdır. Bu açıdan ortak bir algının söz konusu olduğu görülmektedir.

E. Entegrasyon Süreci ve geline nokta

2000’li yılların başı Kosova’nın geleceğinin belirsiz olduğu, insanların çatışma sonrası travmalar yaşadığı, geleceğinden umutlu olduğu ama aynı zamanda değişik kaygılar yaşadığı bir dönemdi. Bu dönemde duygusal patlamalar ve etnik gruplaşmalar üzerine yapılan vurgular fazlaydı. Zamanla sistemin oturmasıyla, yasal mevzuatta bir çerçevenin çizilmesiyle, etnik azınlık toplulukların varlığının çoğunluk toplumunca kabul edilmesiyle entegrasyon da oluştu. Bugünlerde ise yasal mevzuatın çizdiği, pozitif ayrımcılıkla koruma altına alınan temsil mekanizmalarının ötesinde doğal bir entegrasyonun yaşanması lazım. Azınlık topluluklarının kendi kadrolarıyla, kendi insan kalitesiyle, eğitim düzeyiyle Kosova kurumlarında yerini alıp entegrasyon süreçlerini devam ettirmesi önem arz etmektedir.

SONUÇ

Kosova 1999'daki NATO müdahalesinden sonra oluşan ortamda bağımsızlığa doğru ilerlemeye başladı. Ancak silahlı mücadelede tek başına olmadığı gibi, bağımsızlığa giden yolda devleti inşa etme döneminde de tek başına değildi. Kosova uluslararası toplumun desteği ve gözetiminde inşa edilen bir proje oldu. Bağımsızlık için giden yolda, genel demokratik değerler, insan ve azınlık haklarının yanı sıra Kosova'nın kurucu unsuru olarak kabul edilen topluluk hakları da titizlikle tanımlandı. Özellikle Kosovalı Sırp için, ayrıcalıklı düzenlemeler yapıldı. Kosova 3 etnik bacaklı bir toplumsal yapı üzerine inşa edildi. Birincisi çoğunluğu oluşturan Arnavut toplumu; ikincisi azınlığı oluşturan ama ayrıcalıklı mekanizmalar ile çoğunluk haklarına sahip olan Sırp topluluğu; ve üçüncüsü diğer etnik topluluk mensupları.

Bu çerçevede inşa edilen Kosova'da, nüfusun %90'mından fazlasını oluşturan Arnavut toplumunun karşısında, diğer toplulukların korunması için yasal düzenlemeler açısından oldukça geniş sayılabilecek koruma ve ayrıcalık sağlama mekanizmaları oluşturuldu. Bu mekanizmalar sayesinde, 2000'li yılların başında azınlık topluluklarının duyduğu kaygı giderilerek yeni Kosova toplumuna ve kurumlarına entegre olmaları sağlandı. Bir yandan etnik topluluk mensupları, yeni inşa edilen Kosova devletinin kurumlarına entegre olurken, diğer yandan Kosova'daki çoğunluk toplumu da azınlıktaki toplulukların varlığına alıştı. Dolayısıyla Kosova Anayasasının öngördüğü çok etnikli, çok kültürlü, çok dinli bir Kosova görünümü kurumsal yapıya da yansımış oldu.

Ancak bu görüntü kırılğan ve yapay bir takım mekanizmalar sayesinde oluşmuştu. Çoğunluk toplumu, azınlık topluluklarını, uluslararası camianın zorlamasıyla kabul görme eğilimindeyken; azınlık toplulukları da çoğunluk toplumunu varlığına tehdit olarak görüyordu. Birinci dalga entegrasyon, uluslararası camianın kademe kademe geri çekilip, geçici Kosova kurumlarının, kalıcı hale gelmesi sürecinde yaşandı. Bu süre içerisinde çoğunluk toplumu, Kosova gerçeği için azınlık toplumlarının da bir gerçek olduğunu gördü; azınlık toplulukları da çoğunluğun kendi milli varlıklarına bir tehdit olmadığını öğrendi.

Kosova'daki siyasi alan kademeli olarak Kosovalıların eline geçince bu siyasi alanın bölünmüş olduğu fark edildi. Çünkü siyasi alanda etnik topluluk temsilini sağlamak için kurulan mekanizmalar topluluklar için küçük küçük siyasi alanlar yaratmıştı. Topluluklar birinci dalga entegrasyonu tamamladıktan sonra, entegrasyon sürecinin sona erdiğini varsayarak kendi topluluğu içindeki siyasi alanda mücadeleye devam etti. Kosova genelindeki siyasi alana ise kendi siyasi alanı perspektifinden müdahale etmeye başladı. Böylece Kosova genelindeki siyasi alan ile toplulukların yarattığı siyasi alanlar zaman zaman karşı karşıya geldi. Örneğin topluluk haklarını korumak için oluşturulan mekanizmalar, Kosova genelini ilgilendiren bir anayasal değişikliğin bloke edilmesinde veya pazarlık meselesine dönüştürülmesine fırsat tanıdı. Bu durum da bölünmüş siyasi alanlar oluşturup, entegrasyon süreçlerini durağanlaştırdı.

Kosova'da bugün gelinen durum itibariyle entegrasyon süreçlerinin durağanlaştığı ve daha fazla ilerlemediği bir noktaya gelinmiştir. İkinci dalga entegrasyonun yaşanması ve bunun doğal yollarla olması için hem çoğunluk toplumu hem de azınlık topluluklarının atması gereken adımlar vardır.

Farklı azınlık topluluklarının farklı talepleri ortaya çıkabilir ama Türk topluluğu esas alınarak yürütülen bu çalışmada azınlık topluluklarının çoğunluktan beklentileri yasal mevzuata uyulması ve onlara karşı açık olunması yönünde toplanmaktadır. Siyasi alanda çoğunluk

tarafından böyle bir kabul görmenin yaşanması durumunda, azınlık topluluğunun da kendi kabuğundan çıkıp çoğunluğa katılmasının mümkün olabileceği varsayılmaktadır. Böylece azınlıkta olan topluluk için oluşturulan hak koruma mekanizmaları ve ayrıcalıklar anlamını yitirip ikinci dalga entegrasyon doğal olarak kendini gösterecektir. Bu sürecin hemen ilerlemesi ve sonuç getirmesini beklemek ne kadar anlamsız ise, hiçbir şey yapmadan entegrasyonun gerçekleşmesini beklemek de bir o kadar anlamsızdır.

KAYNAKÇA

Agani, Mentor., Gjikolli, Gent., Krasniqi, Albert., Murtezi, Blerim., dhe Haxholli, Violeta. (NA), “Sistemi Zgjedhor dhe Partiak Në Kosovë - Perspektiva e Zhvillimit Të Demokracisë Brendapartiake”,(Kosova’da Seçim Sistemi ve Partiler – Parti İçi Demokrasinin Gelişme Perspektifi). KIPRED & CeMI. Kitabın elektronik versiyonu:
http://www.kipred.org/repository/docs/Kosovo_national_study_albanian_139348.pdf

DUVERGER, Maurice. 1998, “Siyaset Sosyolojisi” çeviren Dr. Şirin Tekeli (Sociologie de la Politique), İstanbul, Varlık Yayınları.

HOFMEISTER, Wilhelm ve GRABOW Karsten, NA, “**Partitë Politike: Funksioni dhe organizimi në shoqëritë demokratike**” (Siyasi Partiler: Demokratik Toplumlarda İşlevi ve Örgütlenmesi). Arnavutça’ya Çeviren: Blerina Starova Zlatku, Üsküp, Makedonya’daki Konrad Adenauer Vakfi ve Pavel Shatev Enstitüsü. Kitabın elektronik versiyonu:
http://www.kas.de/wf/doc/kas_33531-1522-2-30.pdf?130214155940

McNair, Brian. 2009, “Hyrje në Komunikimin Politik” Arnavutça’ya çeviren Jonila Godole (An Introduction to Political Communication), Tiranë, UET Press.

SEILER, Daniel Louis. 2002, “Partitë Politike” Arnavutça’ya çeviren Blerta Hyska (Les Partis Politiques), Tiranë, UET Press.

MÜLAKATLAR

Damka, Fikrim. (2017) milletvekili, Kosova Meclisi Başkanlık Divanı üyesi. Mülakat tarihi: 17.01.2017. Priştine.

Karamuço, Sencar. (2017) Kosova Demokratik Türk Partisi - KDTP – Prizren Şube Başkanı
Mülakat tarihi: 14.01.2017. Prizren.

Krasniç, Abdülhadi. (2017) Kosova Demokratik Türk Partisi - KDTP – Mamuşa Belediyesi
Meclis Delegatesi, Mülakat tarihi: 23.01.2017. Priştine.

Luma, Cemil. (2017). Kosova Türk Adalet Partisi – KTAP. Prizren Şube Başkanı, Prizren
Belediyesi Meclis Delegatesi. Mülakat tarihi: 14.01.2017. Prizren.

Lopar, Orhan. (2017) Kosova Demokratik Türk Partisi - KDTP Partinin Merkez yönetim
Kurulu Üyesi. Mülakat tarihi: 15.01.2017. Prizren.

Sungur, Ergin. (2017) Kosova Demokratik Türk Partisi - KDTP Vuçitirın Belediyesi Meclis
Delegatesi. Mülakat tarihi: 25.01.2017. Priştine.

Şinik, Müferra. (2017) milletvekili. Mülakat Tarihi: 19.01.2017. Priştine.

Ustaibo, Cüneyd. (2017). Kosova Demokratik Türk Partisi - KDTP Priştine Belediyesi
Meclis Delegatesi. Mülakat tarihi: 20.01.2017. Priştine.

Yağcılar, Mahir. (2017). Kosova Demokratik Türk Partisi – KDTP. Parti Genel Başkanı.
Mülakat tarihi: 25.01.2017. Priştine.

YASALAR

Kosova Cumhuriyeti Anayasası, 15.06.2008.

UNMIK Yönetmeliği. No: 2004/11, Kosova’da Siyasi Partilerin Kaydı ve Faaliyetlerine Dair
Düzenleme. 5 Maj 2004.

Yasa no: 03/L-073, Kosova Cumhuriyetinde Genel Seçimler Yasası, 5 Haziran 2008.

Yasa no: 03/ L-072, Kosova Cumhuriyetinde Yerel Seçimler Yasası, 5 Haziran 2008.

Yasa no:02/L-37, Dillerin Kullanımına Dair Yasa, 27 Temmuz 2006

RAPORLAR

EUROPEAN COMMISSION, 2016, Kosovo 2016 Report, 6 Kasım 2016, Bruksel.
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_kosovo.pdf

BELGELER

Kosova İstatistik Ajansı – anadili, cinsiyeti ve yaş dağılımına göre nüfus. 2011. (Erişim tarihi: 25.01.2017) http://askdata.rks-gov.net/PXWeb/pxweb/sq/askdata/askdata_14%20Census%20population_Census%202011_2%20Republic%20of%20Kosova/census10.px/?rxid=e433004e-40fc-48be-a7f2-53cddc2782a8

Merkez Seçim Komisyonu – Siyasi Partiler Kayıt Kütüğü (güncelleme: 23.12.2016). Erişim tarihi: 06.01.2017: <http://www.kqz-ks.org/sq/zyra-per-rppc>

Kosova Demokratik Türk Partisi – KDTP. (2011) KDTP Tüzüğü. Tarih: 03.08.2011

Kosova Demokratik Türk Partisi – KDTP. (2015) Parti Programı. Tarih: Aralık 2015.

Kosova Türk Adalet Partisi. (2013). KTAP Tüzüğü. Tarih:01.03.2013.

Kosova Türk Adalet Partisi. (2013). Parti Programı. Tarih: (beyan edilmemiştir. Kurucu Meclis toplantısında kabul edildiği ifade edilmiştir).